

امکان‌سنجی جاذبه‌های اکوتوریستی استان اردبیل

حمیدرضا وارثی^۱
هوشنگ سرور^۲
امید مبارکی^۳
مهدی عبدالله‌زاده^۴

چکیده

اکوتوریسم یکی از انواع توریسم طبیعت مینا است. که بر تعامل با محیط طبیعی تقریباً بکر برای حفاظت و آموزش تأکید دارد. در واقع اکوتوریسم گرایش نوین در صنعت جهانگردی است. چشم‌اندازها و مناظر زیبایی طبیعت از کانون‌ها و جاذبه‌های توریست‌پذیر این نوع از گردشگری است.

براساس برآوردهای موجود کشور ایران، از نظر پتانسیل‌های گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) و تاریخی جزء ده کشور اول دنیا، و از نظر تنوع گردشگری جزو ۵ کشور اول جهان و از نظر تنوع صنایع دستی جزو ۲ کشور اول جهان محسوب می‌شود. استان اردبیل هم به عنوان یکی از مناطقی است که دارای جاذبه‌های گردشگری طبیعی است. این استان دارای چشم‌اندازهای بدیع، دشت‌ها، دریاچه‌ها، تالاب‌ها، آبشارهای فراوان، چشمه‌های معدنی، مراکز آب درمانی، کوهستان‌ها، زیستگاه‌ها و شکارگاه‌های حیات وحش بوده، و به عنوان یکی از مناطق اکوتوریستی کشور مطرح است.

Email: varesi@ltr.ac.ir.

۱- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان.

۲- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مراغه.

۳- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان.

۴- دانش‌آموخته جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم از دانشگاه اصفهان.

هدف این تحقیق ارزیابی توان‌های اکوتوریستی استان اردبیل با استفاده از مدل بررسی SWOT می‌باشد و روش آن توصیفی، اسنادی و بر اساس تحلیل محتوا می‌باشد. یافته‌های تحقیق از بررسی قابلیت‌های این استان در زمینه صنعت اکوتوریسم حاکی از این واقعیت می‌باشد که این استان ظرفیت تبدیل شدن به یکی از قطب‌های جامع گردشگری طبیعی کشور را دارا می‌باشد و در این استان ضرورت توسعه گردشگری با محوریت اکوتوریسم به منظور شکل‌دهی به توسعه پایدار درون‌زا به شدت احساس می‌شود.

واژگان کلیدی: امکان‌سنجی، جاذبه‌های اکوتوریستی، طبیعت‌گردی، روش SWOT، استان اردبیل.

مقدمه

اکوتوریسم اختصار واژه Ecological Tourism است (مجنونیان، ۱۳۷۷: ۱۰). اکوتوریسم نوعی توریسم طبیعی و پایدار است که با مشارکت گردانندگان بومی و بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی گردشگری میسر می‌شود. در واقع اکوتوریسم به عنوان پایدارترین نوع طبیعت‌گردی و سازگارترین نوع توریسم است (سلطانی، ۱۳۸۴: ۱۴). لزوم توجه جدی به مقوله اکوتوریسم، به عنوان یک پدیده جدید در زندگی ماشینی قرن بیست و یکم بسیار احساس می‌شود و اهمیت آن روز بروز در دنیا افزایش می‌یابد، زیرا با روند رو به تزاید تکنولوژی و ماشینی شدن زندگی در جوامع و گسترش اختراعات و اکتشافات جدید - که انسان‌ها را به شهرها به عنوان محورهای تحول وابسته می‌کند - شهرها با مشکلات عدیده‌ای مواجه شده‌اند (Butler, R.W, 2002). گذشته از ضرورت‌های پیش آمده، جایگاه گردشگری به حدی می‌باشد که قرآن مجید در آیاتی چند، انسان‌ها را به این امر مهم ترغیب کرده است. (قرآن مجید در ۱۳ آیه شریفه انسان را به سیر و سیاحت و طبیعت‌گردی دعوت نموده است) (زنگی‌آبادی و محمدی، ۱۳۸۷: ۱۲).

ایران به جهت دارا بودن توان‌ها و جاذبه‌های چشمگیر از نظر تنوع زیستی یکی از کشورهای مهم دنیا محسوب می‌شود به طوری که جاذبه‌های طبیعی در کنار جاذبه‌های گردشگری باعث شده که ایران به عنوان یکی از ده کشور نخست جهان از نظر جاذبه‌های

گردشگری شناخته شود (غازی، ۱۳۷۹: ۴۲). یکی از مناطقی که در ایران دارای جاذبه‌های طبیعت گردشگری است استان اردبیل می‌باشد. این استان با دارا بودن چشم‌اندازهای بدیع، دشت‌ها، دریاچه‌ها، تالاب‌ها، آبشارها، چشمه‌های معدنی، مراکز آب درمانی، کوهستان‌ها، زیستگاه‌ها و شکارگاه‌های حیات وحش بوده، و به عنوان یکی از مناطق اکوتوریستی کشور مطرح است. لذا بررسی جغرافیایی استان اردبیل و نیز امکان‌سنجی هر کدام از جاذبه‌های اکوتوریستی قابل سرمایه‌گذاری بیانگر آنست که طبیعت گردی برای استان اردبیل به عنوان یک منبع اقتصادی مهم مطرح است. در واقع توسعه خدمات جهانگردی در این استان نه فقط اصالت‌های منطقه‌ای را برجسته می‌نماید، بلکه از حاصل آن در حفظ و ساماندهی این اصالت‌ها و نیز در بوجود آوردن توازن بهینه بین منبع و طرز استفاده مناسب از آن برای حفظ و نگهداری و رشد و توسعه منابع طبیعی بهره می‌جوید و همزمان با آن از مزایای اقتصادی آمد و شده‌ای مربوطه برخوردار گردد. و در نهایت منجر به عمران منطقه‌ای گردد. در این مقاله سعی خواهد شد، ضمن شناسایی توان‌های اکوتوریستی استان اردبیل، نقاط قوت، ضعف، تهدیدات و فرصت‌های اکوتوریستی با استفاده از مدل SWOT مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

مبانی نظری تحقیق

انسان و طبیعت رابطه‌ای صمیمی و قدیمی دارند. هزاران سال است که انسان‌ها از مواهب طبیعت بهره‌مند شده‌اند و فقط چند دهه است که معدودی از دوران‌دیشان و آینده‌نگران به اثرات منفی بهره‌ستانی عنان گسیخته انسان‌ها از طبیعت توجه نشان داده‌اند. حساسیت به مسائل اکولوژیکی در رابطه انسان با طبیعت و توجه به ارتباط بین توریسم و محیط زیست در دهه ۱۹۶۰ آغاز شده است. هتزر^۱ اولین کسی بود که در سال ۱۹۶۵ واژه اکوتوریسم را در توصیف رابطه بین توریست‌ها، محیط زیست و فرهنگ‌های بومی به کار برده است. (Fennell, 2000: 31) مطالعات و تحقیقات مرتبط با اکوتوریسم در دهه ۱۹۸۰ افزایش یافت، به طوری که در همین سال هکتور سبالوس^۲ و لاسکورین^۱ اکوتوریسم را در تشریح

1- Hetzer

2- Hector Ceballo

سفر به مناطق طبیعی با هدف طبیعت‌گردی و تأکید بر جنبه‌های آموزشی این گردش به کار بردند. (زاهدی، ۱۳۸۵: ۸۹) مجمع بین‌المللی اکوتوریسم در سال ۱۹۹۱ نخستین تعریف خود را از اکوتوریسم این چنین ارائه داد: مسافرت به منابع طبیعی که همراه با مسئولیت باشد و موجب حمایت و حفاظت محیط زیست و بهبود بخشیدن به سطح زندگی مردم محلی (بومی) را به دنبال داشته باشد (Hvenegaard, 1994: 25).

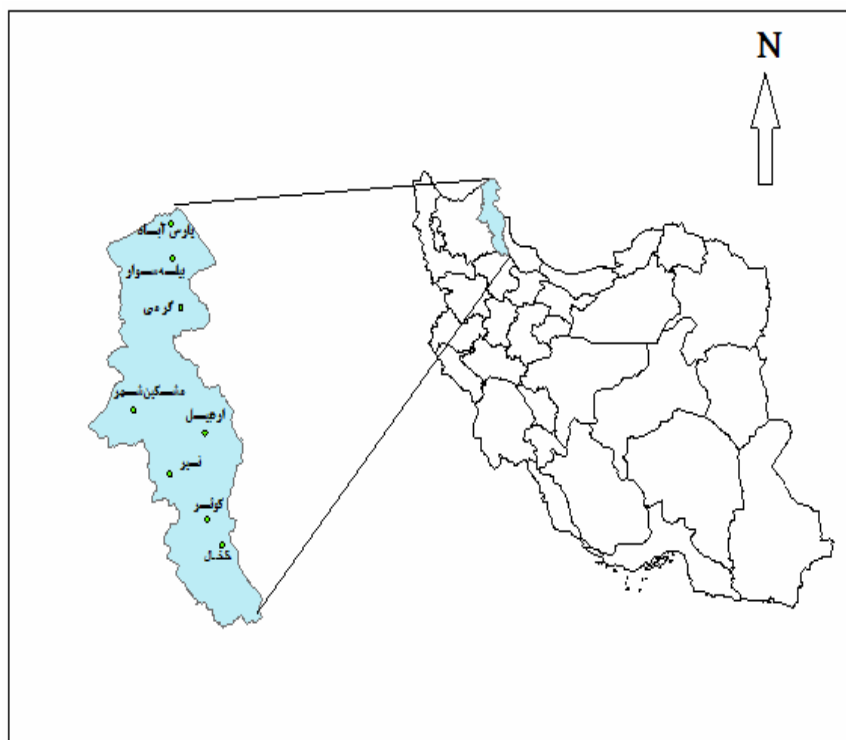
در ایران هم برای اولین بار مخدوم در سال ۱۳۷۲ توان‌های طبیعی ایران برای جذب اکوتوریست را ارائه دادند. ایشان ابتدا به مفهوم اکوتوریسم پرداخته سپس، مناطق طبیعی ایران را به خاطر تنوع فراوانش لایق برنامه‌ریزی اکوتوریستی دانستند (فانی‌ثانی، ۱۳۸۱: ۳۴).

ناصر (۱۳۷۴) به بررسی توانمندی‌های طبیعی حوزه‌های اکوتوریستی تهران پرداخته است. ایشان ابتدا به مسأله اکوتوریسم و سپس به قابلیت‌های اکوتوریستی منطقه مورد مطالعه اشاره کرده و در نهایت راهکارهای لازم را ارائه نموده‌اند.

محدوده مورد مطالعه

استان اردبیل در شمال غربی فلات ایران، با بیش از ۱۸ هزار و ۵۰ کیلومترمربع، حدود یک درصد از مساحت کشور را تشکیل می‌دهد. این استان از شمال به رود ارس، دشت مغان و بالهارود هم مرز با جمهوری آذربایجان، از شرق به رشته کوه‌های طالش و بغرو در استان گیلان، از جنوب به رشته کوه‌ها، دره‌ها و جلگه‌های به هم پیوسته استان زنجان و از غرب به استان آذربایجان شرقی محدود است (زنده‌دل و همکاران، ۱۳۷۹: ۲۵). جمعیت آن بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ برابر یک میلیون و ۲۲۸ هزار نفر می‌باشد. مرکز این استان شهر اردبیل است و بر طبق آخرین تقسیمات کشوری، شامل ۹ شهرستان، ۲۵ بخش، ۲۱ شهر و ۶۶ دهستان می‌شود. این استان در سال ۱۳۷۲ از استان آذربایجان شرقی جدا و به استانی مستقل تبدیل شد (www.wikipedia.org).

براساس تقسیم‌بندی کوهن این استان دارای چهار اقلیم مدیترانه‌ای گرم، مدیترانه‌ای معتدل، کوهستانی سرد و معتدل است. چهره عمومی متأثر از ارتفاعات کوهستان‌های سیلان، طالش و بزغوش است. این عوامل طبیعی سبب محصور شدن آن شده‌اند. بیشتر زمین‌های استان ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارند. وجود کوه‌ها در اعتدال آب و هوای استان نقش عمده‌ای دارند و آب‌های جاری از این کوهستان‌ها سبب آبدادی منطقه شده است. آثار فرعی آتشفشان سیلان به صورت چشمه‌های معدنی آبگرم در نقاط مختلف استان ظاهر شده است. که این امر سبب جذب انبوه مسافران شده و یکی از زیباترین مناطق اکوتوریستی کشور در این منطقه شده است (زنده‌دل و همکاران، ۱۳۷۷: ۲۸).

شکل شماره (۱) نقشه موقعیت جغرافیایی استان اردبیل

مواد و روش‌ها

با توجه به مؤلفه‌های مورد بررسی و ماهیت موضوع، رویکرد حاکم بر این پژوهش «توصیفی - تحلیلی» است. این تحقیق از نظر نوع کاربردی بوده و برای جمع‌آوری اطلاعات از روش اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. در ضمن برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل‌های تحلیل خوشه‌ای و SWOT استفاده شده است.

مدل تحلیل خوشه‌ای

در دهه‌های اخیر کاربرد روش‌های کمی در برنامه‌ریزی ناحیه‌ای به طور فزاینده‌ای افزایش یافته است (حسین‌زاده دلیر، ۱۳۸۰: ۱۴۵). یکی از این روش‌ها روش تحلیل خوشه‌ای است. روشی آماری برای تعیین گروه‌ها یا خوشه‌های همگن (آسایش و استعلاجی، ۱۳۸۲: ۱۷۲) و شامل مجموعه گسترده‌ای از تکنیک‌های طراحی شده برای یافتن گروهی از اقلام مشابه در مجموعه داده‌ها است (2: Holand, 2006). این مدل یکی از روش‌های پر کاربرد در مطالعات جغرافیای ناحیه است که جهت سطح‌بندی مکان‌های همگن به شیوه‌های مختلف از جمله: تعیین ضریب همبستگی و اندازه‌گیری فاصله، به ویژه فاصله اقلیدسی کاربرد دارد. مدل تحلیل خوشه‌ای می‌تواند به روش خوشه‌ای سلسله‌مراتبی و خوشه‌ای غیرسلسله‌مراتبی صورت گیرد. در روش خوشه‌ای سلسله‌مراتبی که بیشتر در مطالعات جغرافیایی کاربرد دارد، هر مکان با خوشه خاص آغاز می‌شود، سپس دو مکان باهم ترکیب شده و خوشه جدیدی می‌سازند. بنابراین در هر مرحله خوشه‌ها یک به یک کاهش یافته و بتدریج تمام مکان‌ها با یکدیگر ادغام شده و نهایتاً یک خوشه بزرگ را پدید می‌آورند (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۳: ۲۳۶). روش خوشه‌ای سلسله‌مراتبی خود به دو شیوه مختلف، تراکمی و تفکیک‌پذیری انجام می‌شود و پنج روش عمده پیوند تکی، پیوند کامل، پیوند متوسط، روش وارد و مرکز ثقل برای تشکیل شیوه خوشه‌ای تراکمی وجود دارد. در روش وارد (مورد استفاده این پژوهش) فاصله بین دو خوشه از طریق مجموع مجذورات بین دو خوشه بدست آمده از کل متغیرها تعیین می‌شود (کلانتری، ۱۳۸۷: ۳۳۸). معمولاً خروجی گرافیکی این مدل به حالت یک درخت بوده و با عنوان دندوگرام نامیده می‌شود (5: Holand, 2006).

روش SWOT

SWOT حرف اول چهار کلمه انگلیسی با معادل فارسی قوت^۱، ضعف^۲، فرصت^۳ و تهدید^۴ است (زیاری، ۱۳۸۳: ۲۳۸). تجزیه تحلیل SWOT شناسایی نظام‌مند عواملی است که راهبرد، باید بهترین سازگاری را با آنها داشته باشد. منطق رویکرد مذکور این است که راهبرد اثربخش باید قوت‌ها و فرصت‌های سیستم را به حداکثر برساند، ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل برساند. این منطق اگر درست به کار رود نتایج بسیار خوبی برای انتخاب و طراحی یک راهبرد اثربخش خواهد داشت (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۹۳).

مدل SWOT یکی از ابزارهای استراتژیک تطابق نقاط قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات برون سیستمی است. مدل SWOT تحلیل سیماتیکی را برای شناسایی این عوامل و انتخاب استراتژی که بهترین تطابق بین آنها را ایجاد می‌نماید، ارائه می‌دهد. از دیدگاه این مدل یک استراتژی مناسب قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل می‌رساند. در واقع نقطه کلیدی این مدل، تجزیه تحلیل دامنه‌ای از همه جنبه‌های موقعیتی سیستم و در نتیجه فراهم‌کننده چارچوب مفیدی برای انتخاب راهبرد است (همان).

SWOT در قالب جداول طراحی شده و مراحل آن به صورت زیر انجام می‌شود:

- ۱- تهیه فهرستی از فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف و در قالب جداول.
- ۲- تشریح و تفسیر هر یک از فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف در قالب (تحلیل برنامه‌ریزی توسعه فضایی ناحیه‌ای به روش SWOT).

1- Strength
2- Weakness
3- Opportunity
4- Treat

جدول شماره (۱) ماتریس Swot و نحوه تعیین استراتژی‌ها

نقاط ضعف W	نقاط قوت S	ماتریس Swot
استراتژی WO	استراتژی SO	فرصت‌ها O
استراتژی WT	استراتژی ST	تهدیدها T

منبع: افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۴: ۹

جلوه‌های اکوتوریستی استان اردبیل

جلوه‌های اکوتوریستی را می‌توان به طور کلی به چهار دسته تقسیم کرد:

زیست‌بوم‌های منحصر بفرد کوهستانی، دشتی و جنگلی؛

منابع آبی با قابلیت‌های استفاده در گردشگری، شامل سرچشمه‌ها، تالاب‌ها، مانداب‌ها و دریاچه‌ها؛

زیستگاه‌های مهم حیات وحش جانوری و جامعه مهم گیاهی؛

آثار طبیعی و چشم‌اندازهای طبیعت شامل غارها، ارتفاعات با ویژگی‌های منحصر بفرد آبشارها؛

مناطق مفید در کاربری‌های تفریحی، ورزشی، اقامتی و پژوهشی (جعفرزاده حقیقی و نبی‌زاده نورهی، ۱۳۸۰: ۲۰۱).

زیست‌بوم‌های کوهستانی و دشتی استان

از نمونه زیست‌بوم‌های کوهستانی در این استان می‌توان از سبلان نام برد. این کوهستان افسانه‌ای با ۴۸۱۱ متر ارتفاع، واقع در ۴۷ درجه و ۴۹ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه و ۱۶ دقیقه عرض شمالی از توده کوهستانی فلات چین خورده ایران و واحد ساختمانی البرز غربی

به شمار می‌رود که دارای سه قله معروف سلطان، هرم داغ و کسره می‌باشد که معمولاً در تمام فصول سال پوشیده از برف است و از برکت آن علاوه بر جوشش صدها چشمه بزرگ و کوچک، ۱۳ رود پرآب از دامنه‌های چشم‌نواز و لاله‌گون آن جاری می‌شود. این کوه به واقع ام‌العجایب و کانون شگفتی‌های اسرارآمیز طبیعت است. وجود پدیده‌های حیرت‌انگیز کاملاً مخالف در کنار هم، همچون جریان‌های آب‌های گرم و سرد معدنی در فاصله‌های اندک از یکدیگر و نمود همزمان فصول سرد و گرم در جوار همدیگر از عجایب خلقت در این وادی حیرت است. به گونه‌ای که قله‌های سر به فلک کشیده‌اش با حریری از برف و هوای سرد نشانی از زمستان دارد و اندکی پایین‌تر در سینه گرم و دامنه با طراوتش، پیراهن هزار رنگ از آلاله‌ها و هوای خنک و دلنشین عطر بهاران سبز را به مشام آدمیان می‌رساند (فرهمند، ۱۳۸۲: ۱۸). به گزارش سازمان حفاظت محیط زیست استان این کوهستان بیش از ۳۰۰۰ نوع رستنی دارد. زیستگاه‌های وحوش در ارتفاعات شمال شرق سیلان است که تا جاده مشکین شهر به اردبیل را در برمی‌گیرد. در محدوده سیلان ۱۱ زیستگاه وحوش شناسایی شده است که در این زیستگاه‌ها کل و بز، قوچ و میش، خرگوش، خوک، گرگ، کبک دری، خرس، آهو و مرغابی زندگی می‌کنند.

از نمونه دشت‌ها هم می‌توان در این استان دشت مغان را مثال زد. دشت مغان در غرب دریای خزر در حدود ۳۰۰ تا ۳۵۰ هزار هکتار وسعت دارد. این دشت با حرارتی بین ۲/۳ تا ۳۵ درجه سانتی‌گراد، منطقه ای است معتدل و یکی از قطب‌های کشاورزی و دامپروری استان است. سراسر دشت مغان به علت حاصلخیزی خاک، دمای مساعد و موقعیت خاص منطقه‌ای زیر کشت غلات حبوبات و علوفه است. که مورد تعلیف احشام طایفه‌های گوناگون ایل شاهسون است. سبزی‌نگی مزارع، فراورده‌های مختلف کشاورزی، گستردگی مراتع سرسبز و خرم، باغ‌های میوه به وسعت ۶۰۰۰ هکتار، تأسیسات به هم پیوسته و هماهنگ مجتمع کشت و صنعت و دامپروری مغان، تجهیزات و فضای سد رودخانه ارس جزایر متعدد رودخانه ارس موسوم به شام، طایفه‌های کوچرو و ایل شاهسون با ویژگی‌های فرهنگی خاص و... از جمله جاذبه‌هایی هستند که هر مسافر و جهانگردی را می‌توانند مجذوب خویش سازند (زنده‌دل و دستیاران، ۱۳۷۷: ۵۷).

علاوه بر پوشش گیاهی متنوع که در فضاهای جلگه‌ای دره‌ای و کوهستانی استان قرار دارد، جنگل‌های متراکم نیز در محدوده شهرستان خلخال وجود دارد که از امکانات بسیار مساعد در زمینه جذب جهانگرد برخوردارند. همچنین جنگل‌های چشمگیری نیز در دامنه شرقی کوه سبلان واقع شده که بیشتر این منطقه را پوشانده است. این جنگل‌ها یکی از گردشگاه‌های مهم استان اردبیل هستند. این منطقه به فندقلو معروف است.

منطقه فندقلو از نظر قابلیت‌های توسعه دارای امکانات زیر است:

- ۱- قابلیت بهره‌برداری از ورزش اسکی روی چمن در فصول غیرزمستان
- ۲- قابلیت استفاده برای ورزش اسکی در فصل زمستان
- ۳- قابلیت اکوتوریستی برای اقامت‌های بیلاقی
- ۴- قابلیت اکوتوریستی برای تورهای گروهی دانشجویی و دانش‌آموزی
- ۵- قابلیت پیک‌نیک‌ی آن در درون درخت‌زارهای فندق
- ۶- قابلیت فرهنگی ظرفیت اکوتوریستی آن تحت عنوان جشنواره فندق چینی (g-sh-
(www.k.blogfa.com

جنگل‌های خلخال که به جنگل‌های طالش موسوم است، ۱۰۵ هزار هکتار وسعت دارد. علاوه بر اینها بیشه‌زارهای پرشمار در پیرامون دریاچه‌های شورابیل، نئور و برخی از تالاب‌ها وجود دارد.

منابع آبی استان

از منابع آبی با قابلیت‌های استفاده در گردشگری، می‌توان چشمه‌ها و مراکز آب درمانی را نام برد. استان اردبیل به دلیل ویژگی‌های زمین‌شناختی، یکی از کانون‌های مهم آب معدنی و آب گرم کشور است. از مهم‌ترین این چشمه‌ها می‌توان چشمه‌های معدنی سرعین را نام برد. سرعین یا سرقین در غرب شهر اردبیل واقع شده و فاصله آن تا اردبیل ۲۸ کیلومتر است. این شهر یکی از تفرج‌گاه‌ها و منظرگاه‌های زیبا و خاستگاه ده‌ها چشمه آبگرم معدنی

و چشمه‌ساران سرد و شیرین‌خروشان از سینه سرد سیلان است. آب‌های گرم سرعین در ردیف آب‌های کلروبیکر بناته کلسیک گازدار و خیلی گرم است و سیلیس فراوان دارد. استحمام در چشمه‌های سرعین دارای اثرات آرام‌بخش است و دردهای عصبی، رماتیسمی و عصبی مفصلی را تسکین می‌دهد. در اینجا به چند مورد از چشمه‌های آبگرم‌های استان اردبیل با خاصیت درمانی آنها اشاره می‌شود:

جدول شماره شماره (۲) لیست برخی از آب‌گرم‌های استان اردبیل با دما و خواص آنها

ردیف	آبگرم	دما	خاصیت درمانی	محل جغرافیایی
۱	کوثر ۱ و ۲	۶۰	مفصلی، رماتیسم، عصبی	شهرستان کوثر
۲	شهردانش حمام	۳۸	دردهای عضلانی	شهرستان کوثر
۳	هشت‌جین	۴۰	خستگی عضلانی	شهرستان خلخال
۴	موئیل	۴۲	بهبود عملکرد گردش خون	مشکین شهر
۵	آق‌سو برندق	۱۶	برای مئانه و سنگ کلیه	مشکین شهر
۶	آب چشم	۱۷	بیماری‌های چشمی و تورم	سرعین
۷	دودو	۴۵	درد مفاصل، رماتیسم	مشکین شهر
۸	ایلاندو	۱۱	تمدد اعصاب و تقویت پوست	مشکین شهر
۹	قینزجه	۸۳	پوستی التیام زخم‌ها و خارش‌ها	نیر
۱۰	شابلیل	۴۹	درد مفاصل، رماتیسم کم‌درد	مشکین شهر
۱۱	ترش آب شابلیل	۱۷	بیماری‌های مجاری ادرار و سنگ کلیه	مشکین شهر
۱۲	قوتور سویی	۴۶	بیماری‌های کبد پوست و درد	مشکین شهر
۱۳	گرمه چشمه	۴۰	تمدد اعصاب، تقویت پوست	نمین
۱۴	ملک سویی	۳۵	تمدد اعصاب و خواب‌آور	مشکین شهر
۱۵	سقزچی ۱ و ۲	۴۰	تمدد اعصاب، تقویت پوست	نیر
۱۶	ایلانجیق	۳۷	درد مفاصل، رماتیسم	نیر
۱۷	آق‌چای	۱۷	سنگ کلیه و مئانه، خارش	نیر
۱۸	اسلام‌آباد	۱۵	بیماری‌های چشمی و تورم	نیر

از گردشگاه‌های آبی دیگر استان می‌توان از تالاب‌های گنجگاه (در ۸۰ کیلومتری جنوب شرقی اردبیل) تالاب نوشار (در ۳ کیلومتری جنوب شرقی اردبیل) و تالاب ملاحمد (در ۱۵ کیلومتری جنوب شرقی اردبیل) را نام برد. از مهم‌ترین رودخانه‌های استان که دارای جاذبه‌های طبیعی جهانگردی هستند می‌توان از رود خانه ارس (که پر آب ترین رود خانه شمالی ایران در منطقه آذر بایجان است که از غرب جلفا تا اصلاندوز مغان در طول نوار مرزی ایران و جمهوری آذربایجان جریان دارد) و رود خانه قره‌سو (که به رود مرزی ارس می‌ریزد. این رودخانه از بهم پیوستن دو سعبه دامنه‌های شمال غربی کوهستان طالش و دامنه‌های شمال‌شرقی کوه‌های بزغوش به نام حاج‌محمد چایی به وجود می‌آید) را نام برد (زنده دل و دستیاران، ۱۳۷۷: ۴۸).

آبشارها

در سطح استان آبشارهای متعددی وجود دارد که به یکی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

آبشار گورگور سبلان

این آبشار سرچشمه آب معدنی و آتا بوده، و در حدود ۱۲ متر ارتفاع و ۲۰۰ متر مربع محوطه گردشگاهی دارد و در دامنه شمالی کوه سبلان واقع شده است. دسترسی به آن تا دامنه‌های کوه با ماشین و بقیه با پای پیاده امکانپذیر است. این آبشار در یکی از زیباترین نقاط طبیعی استان قرار دارد و همراه با دیگر عناصر زیبا و بدیع طبیعی مانند یخچال‌های دائمی، چشمه‌های آبگرم و آب معدنی متعدد، آب و هوای بیلاقی مفرح و باصفا و قله‌های متعدد و ارتفاعات زیبا با پوشش گیاهی مصفا فضای مناسب و دلپذیر برای علاقمندان به زیبایی‌های طبیعت به وجود آورده است (www.rezvanhotel.ir).

زیستگاه‌های حیات وحش

از نمونه زیستگاه‌های حیات وحش در استان می‌توان از زیستگاه شیروان دره‌سی (در ۲۰ کیلومتری جنوب شرق مشکین شهر قرار دارد. و ارتفاع آن ۲۲۰۰ متر و مساحت آن ۷۵ کیلومتر مربع است)، زیستگاه موویل (در جنوب مشکین شهر در غرب کوه‌های هرم سبلان

واقع است. ارتفاع این منطقه از سطح دریا ۳۲۰۰ متر و استراحتگاه قوچ و میش های منطقه است)، زیستگاه هوشنگ میدانی و قره گل (این زیستگاه منطقه ای است در دامنه شمال غربی سبلان به ارتفاع ۲۷۲۵ متر واقع شده است حیوانات و پرندگان وحشی مثل، کبک معمولی و کبک دری و زیستگاه قوچ و میش است.)، زیستگاه خروسلو (درشمال شرق مشکین شهر)، زیستگاه آقابابا (در کوه‌های آقابابا در ۸۳ کیلومتری مشکین شهر)، زیستگاه حاجیلو (در کوه‌های حاجیلو در شمال مشکین شهر)، زیستگاه تنبق (در ۱۸ کیلومتری شمال غرب مشکین شهر)، زیستگاه حسن دره‌سی، زیستگاه سروان دره‌سی و زیستگاه اریاب کندی (که اینها هم در شهرستان مشکین شهر واقع شده‌اند) را نام برد (خاماچی، ۱۳۷۰: ۵۲).

غارهای طبیعی

دهها غار طبیعی در استان اردبیل وجود دارد که بیشتر این غارها در جنوب استان و در منطقه خلخال قرار دارند. منحصر بفردترین غار که تاکنون به صورت اولیه شناسایی شده غار یخکان (معدن یخ) در جنوب خلخال است. از ویژگی‌های استثنایی این غار تشکیل یخ در هوای گرم در درون آن است و بر عکس در زمانی که هوای بیرون از غار سرد می‌شود، یخ‌ها آب می‌شوند. از دیگر غارهای استان اردبیل غار هفت‌گانه در خلخال از نظر باستان‌شناسی، کلخوران ویند در اردبیل از لحاظ پرورش برخی سبزیجات به‌ویژه قارچ خوراکی و غار داشکسن در مشگین‌شهر از نظر زحماتی که بشر برای کندن آن صرف کرده است، حایز اهمیت هستند.

مسیرهای گردشگری استان اردبیل

در جدول شماره ۲ مسیرهای عمومی گردشگری استان اردبیل به همراه امکانات، تسهیلات و جاذبه‌های گردشگری این مسیرها توضیح داده شده است:

جدول شماره (۳) شناسه مسیرهای عمومی گردشگری استان اردبیل

رتبه امکانات	رتبه جاذبه	جاذبه‌ها	امکانات و تسهیلات طول مسیر و مقصد	فاصله به km	مقصد	مبدأ
۳	۳	غار یخی جلال‌آباد، طبیعت زیبا و بکر منطقه	اغذیه فروشی و درمانگاه	۶۸	ماجولان	خلخال (۱)
۱	۳	پارک اقلی‌باغی، موزه باستان‌شناسی خلخال، پارک ارم، پارک چمران، چشمه میرعدیل، امامزاده سید دانیال	اغذیه فروشی، مهمانپذیر، امدادخودرو، سرویس بهداشتی، پایانه، بیمارستان	-	خلخال	خلخال (۲)
۲	۲	ساختار پلکانی روستای کزج، امامزاده، غارها و صخره‌های طبیعی، طبیعت بکر، کناره‌های رود قزل‌اوزن	رستوران، درمانگاه، اغذیه فروشی، امدادخودرو، پلیس راه، سرویس بهداشتی، فوریت پزشکی	۵۴	کزج	خلخال (۳)
۲	۳	طبیعت زیبا و بکر، رودخانه قزل‌اوزن، روستای کزج، مقبره سید حمد، چشمه‌های متعدد	رستوران، درمانگاه، اغذیه فروشی، فوریت پزشکی	۸۴	برندق	خلخال (۴)
۲	۲	گردنه زیبا و بکر، تفرجگاه چشمه ازناو، گل-های شقایق در فصل بهار، گردنه اسالم، چشم‌انداز طبیعی زیبا	اغذیه فروشی، پمپ بنزین، پلیس راه، فوریت پزشکی	۲۰	گردنه اسالم	خلخال (۵)
۲	۱	چشمه میرعدیل، برگزاری فستیوال ورزش‌های زمستانی در تفرجگاه اندبیل، امکانات اسکی روی برف، امامزاده سیددانیال	اغذیه فروشی، سرویس بهداشتی، درمانگاه	۶	اندبیل	خلخال (۶)
۱	۲	دریاچه تندر، آبگرم گیوی، موزه حمام نصر، پارک‌های متعدد و زیبا	رستوران، هتل، پمپ بنزین، پلیس راه، بیمارستان، درمانگاه، سرویس بهداشتی، امدادخودرو	۱۱۲	خلخال	اردبیل (۷)
۲	۳	قلعه اولتان، ساحل رود مرزی ارس، کشت و صنعت مغان، تپه نادری، دریاچه کشت و صنعت مغان	اغذیه فروشی، پمپ بنزین، فوریت پزشکی، درمانگاه، سرویس بهداشتی، باجه خودپرداز	-	اصلاندوز	پارس‌آباد (۸)
۱	۱	مسر کوچ عشایر، جاده مرزی، رود ارس، رود بالهارود، باغات میوه و کشتزارهای مکانیزه، قلعه اولتان، محوطه تاریخی شهریوی	رستوران، پمپ بنزین، پلیس راه، بیمارستان، سرویس بهداشتی، امدادخودرو، باجه خودپرداز	۲۳۰	پارس‌آباد	اردبیل (۹)
۲	۲	باغات میوه هیر، دربند هیر، حمام سنگی، پل فیروز آباد، دربند مشکول، دربند سرمستان، پارک شکوفه‌های بادام	اغذیه فروشی، پمپ بنزین، فوریت پزشکی، پایانه، امدادخودرو	۸۴	گیوی	اردبیل (۱۰)
۱	۱	سیلان، شیروان دره، آبگرم‌های متعدد و آب درمانی، محوطه تاریخی شهریوی (پیرازمین)، روستا و امامزاده فخر آباد، قلعه بربر، قلعه دیو، شیران دره	رستوران، هتل، پمپ بنزین، پلیس راه، بیمارستان، سرویس بهداشتی، امدادخودرو، باجه خودپرداز	-	مشکین شهر	اردبیل (۱۱)
۲	۲	رود مرزی ارس، چشم‌انداز زیبا، جاده مرزی، باغات میوه کشت و صنعت مغان و پارس‌آباد،	رستوران، پمپ بنزین، پلیس راه، فوریت پزشکی، بیمارستان،	۵۶	پارس‌آباد	بیله‌سوار (۱۲)

		تپه نادرری،	سرویس بهداشتی			
۲	۳	چشم‌انداز زیبا و آب و هوای معتدل، قلعه قهقه، زندان شاه اسماعیل صفوی	رستوران، پلیس راه، فوریت پزشکی، امدادخودرو، سرویس بهداشتی	۸۰	قلعه قهقه	مشکین شهر (۱۳)
۲	۲	چشم‌انداز زیبا و آب و هوای معتدل کوه سیلان	اغذیه فروشی، رستوران، سرویس بهداشتی، درمانگاه، مرکز اسکان موقت	۵۲	سیلان	مشکین شهر (۱۴)
۲	۳	چشم‌انداز زیبا و طبیعی، چشمه‌های آب معدنی	اغذیه فروشی، رستوران، سرویس بهداشتی، فوریت پزشکی	۴۲	شاییل	مشکین شهر (۱۵)
۲	۳	کاروانسرای قانلی بلاغ، گردنه لنگان، چشم‌انداز زیبا و آب و هوای خنک	رستوران، پمپ بنزین، پلیس راه، فوریت پزشکی، بیمارستان، سرویس بهداشتی	۱۱۳	گرمی	اردبیل (۱۶)
۱	۳	پل‌های تاریخی، خانه‌های قدیمی، بقعه شیخ صفی، موزه مردم‌شناسی، فرهنگسرای فدک، دریاچه شورابیل	رستوران، هتل، پمپ بنزین، پلیس راه، فوریت پزشکی، بیمارستان، سرویس بهداشتی، دفتر اطلاع-رسانی، باجه خودپرداز، نمازخانه، امدادخودرو			اردبیل (۱۷)
۱	۱	چشم‌انداز زیبا و ایدرمانی سیلان، آبگرم‌های سنتی و متعدد، آبشار گرگر، غار گلستان، تپه آناهیتا، پیست اسکی اجرای موسیقی زنده و نمایش‌های طنز، امامزاده	رستوران، هتل، پمپ بنزین، پلیس راه، فوریت پزشکی، سرویس بهداشتی، دفتر اطلاع‌رسانی، باجه خودپرداز، نمازخانه، امدادخودرو	۴۸	سرعین	اردبیل (۱۸)
۲	۲	چشم‌انداز زیبا و طبیعی، باغات گیلاس هیر، دربند هیر، امکان ماهیگیری،	رستوران، نمازخانه، هتل، پلیس راه، پایانه، مرکز خرید، سرویس بهداشتی	۴۲	دریاچه نئور	اردبیل (۱۹)
۳	۲	اردوگاه تفریحی سه راهی سرعین، غار و روستای گلستان، چشمه و تفرجگاه بولاغلا، پل قرمز، کاروانسرای شاه عباسی، قلعه بونی یوغون، مقبره سید میری، امامزاده	پمپ بنزین	۴۱	نیر	اردبیل (۲۰)
۲	۲	دشت گل‌های بابونه، تفرجگاه، جنگل درخت‌های فندق، پیست اسکی روی چمن، گردنه حیران، جنگل آلاذیزکه	رستوران، پلیس راه، فوریت پزشکی، درمانگاه، سرویس بهداشتی، نمازخانه، امدادخودرو	۴۰	تفرجگاه فندقلو	اردبیل (۲۱)

منبع: سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری استان اردبیل

رتبه‌بندی مسیرهای گردشگری با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای

در جداول ۴ و ۵ مسیرهای گردشگری استان اردبیل به لحاظ برخورداری از امکانات و

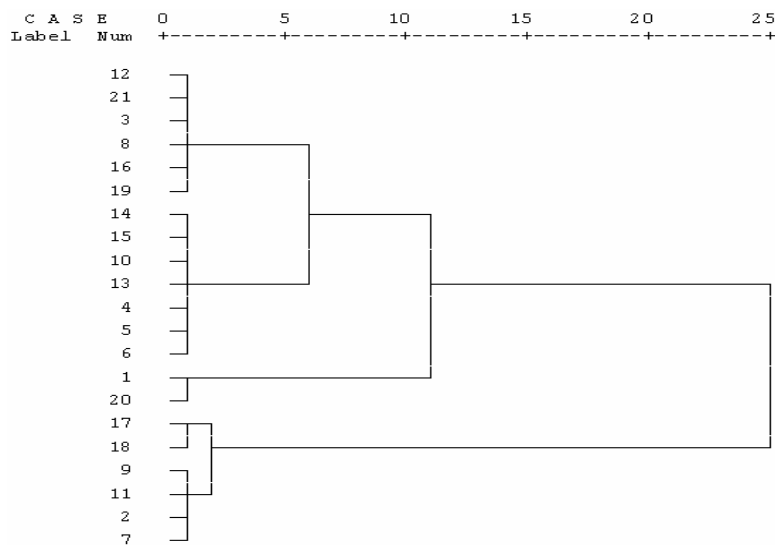
تسهیلات گردشگری و همپنین به لحاظ برخورداری از جاذبه‌ها با استفاده از مدل تحلیل خوشه‌ای سطح‌بندی شده‌اند.

جدول شماره (۴) سطح‌بندی مسیرها به لحاظ برخورداری از امکانات و تسهیلات گردشگری

۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	مسیرها
۲	۳	۲	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۱	۲	۱	۲	۱	۲	۲	۲	۲	۱	۳	سطح‌بندی

منبع: نگارندگان

سطح ۱ (برخورداری مسیر از امکانات و تسهیلات مناسب)، سطح ۲ (برخورداری متوسط مسیرها از امکانات و تسهیلات) و سطح ۳ به معنای برخورداری ضعیف مسیرها از امکانات است.

شکل شماره (۲) نمودار درختی مسیرها به لحاظ برخورداری از امکانات و تسهیلات

تهیه و ترسیم: نگارندگان

همانطور که، شکل شماره ۲ نشان می‌دهد مسیرهای ۲-۷-۹-۱۱-۱۷-۱۸ در یک سطح (برخوردار از تسهیلات)، مسیرهای ۳-۴-۵-۶-۸-۱۰-۱۲-۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۹-۲۱ همانطور که، شکل شماره ۲ نشان می‌دهد مسیرهای ۲-۷-۹-۱۱-۱۷-۱۸ در یک

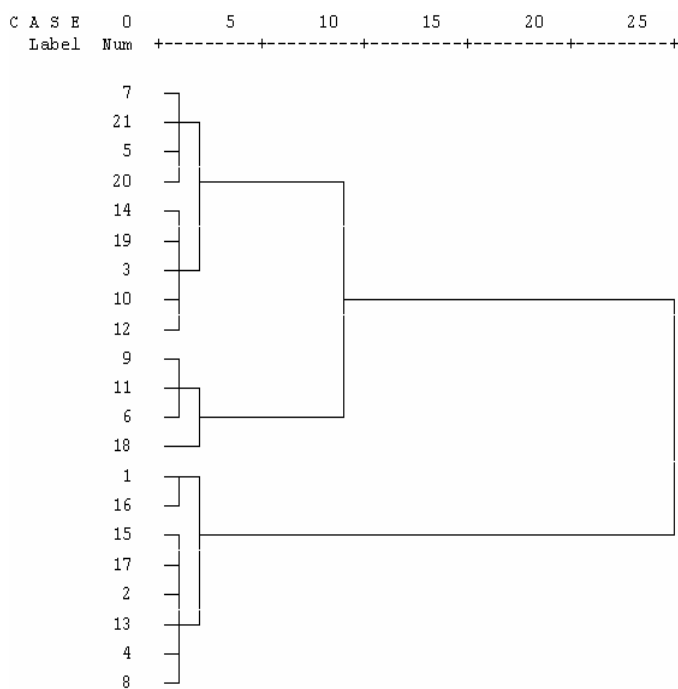
در یک سطح (برخورداری متوسط) و مسیرهای ۱-۲۰ به لحاظ برخورداری از امکانات و تسهیلات ضعیف بوده‌اند.

جدول شماره (۵) میزان برخورداری مسیرها از جاذبه‌های اکوتوریستی

۲۱	۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	مسیرها	
۲	۲	۲	۱	۳	۳	۳	۲	۳	۲	۱	۲	۱	۳	۲	۱	۲	۳	۲	۳	۳	۳	سطح بندی

منبع: محاسبات نگارندگان

سطح ۱ (برخورداری مسیرها از جاذبه‌های اکوتوریستی زیاد)، سطح ۲ (برخورداری متوسط مسیرها از جاذبه‌های اکوتوریستی است) و سطح ۳ به معنای برخورداری ضعیف مسیرها از جاذبه‌ها است.

شکل شماره (۳) نمودار درختی مسیرها به لحاظ برخورداری از جاذبه‌های اکوتوریستی تهیه و ترسیم: نگارندگان

همانطور که شکل شماره ۳ نشان می‌دهد مسیرهای ۶-۹-۱۱-۱۸ در یک سطح (جاذبه‌های زیاد)، مسیرهای ۳-۷-۱۰-۱۲-۱۴-۱۹-۲۰-۲۱ در یک سطح (جاذبه‌های کم نسبت به سطح یک) و مسیرهای ۱-۲-۴-۸-۱۳-۱۶-۱۷ در یک سطح (جاذبه‌های ضعیف نسبت به دو سطح قبلی) قرار دارند.

روش SWOT

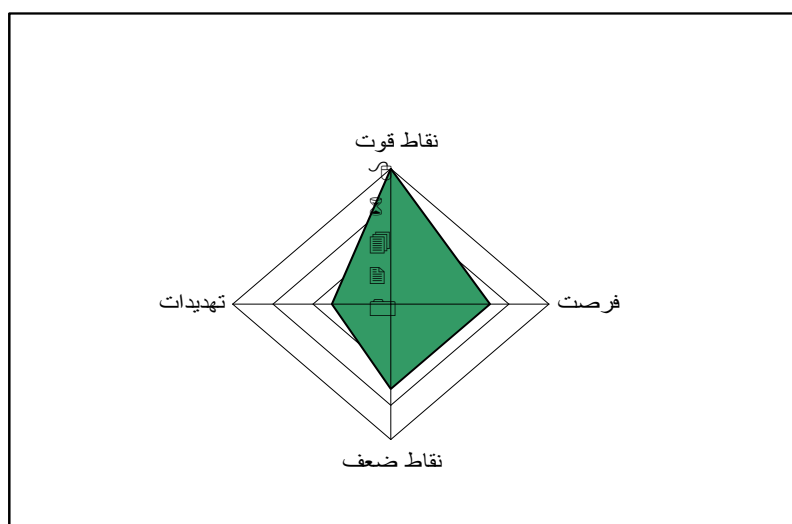
تحلیل و بررسی نقاط قوت و ضعف جاذبه‌های اکوتوریستی استان اردبیل با استفاده از روش سوات در جدول زیر ارائه شده است.

جدول شماره (۶) نظام تجزیه تحلیل SWOT

بخش‌ها	نقاط قوت	نقاط ضعف
اقلیم	اقلیم متنوع و مطلوب شرایط برای طبیعت گردی در سه فصل، جذب بارش مطلوب	سرمای طاقت فرسا در اواخر پاییز و در طول فصل زمستان
توپوگرافی	قلل مرتفع، دشت‌های وسیع و همراه با جذابیت‌های اکوتوریستی - ورزشی	توپوگرافی شدید و ناهموار استان در بعضی از مناطق اکوتوریستی
اکولوژیکی	وجود چشم‌اندازهای زیبا و منحصربفرد طبیعی (جنگل‌ها، آبشارها، چشمه‌ها و...) در سطح استان، گونه‌های گیاهی (بیش از ۳ هزار نوع گونه گیاهی) و جانوری متنوع، وجود ارتفاعات و قلل مرتفع جهت انجام ورزش و تفریح (اسکی کوهنوردی، راهپیمایی)، داشتن محیط آرام و بدون سر و صدا جهت تمدد اعصاب برای اکوتوریست‌ها	نامناسب بودن زیرساخت‌های محیطی و کالبدی
اجتماعی، فرهنگی	وجود آداب و رسوم، فرهنگ محلی و سنتی و نیز مکان‌های تاریخی و دیدنی که بعضاً از گذشته به جای مانده‌اند	نامناسب بودن و عدم کفایت تسهیلات بهداشتی و خدماتی، نامناسب بودن و نا کافی بودن تسهیلات و تجهیزات اقامتی و رفاهی، عدم وجود نیروهای متخصص و آموزش دیده در سطح استان تعارض و تفاوت میان فرهنگ گردشگران و مردم منطقه
اقتصادی	مستعد بودن و آماده بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی اکوتوریسم در جهت استفاده از منابع طبیعی، و	عدم تمایل سرمایه‌داران استان در بخش گردشگری به دلیل عدم آگاهی، کمبود

برنامه ریزی و سرمایه‌گذاری‌های دولتی در استان در بخش اکوتوریسم	معرفی آن به عنوان قطب مهم اکوتوریستی در کشور، وجود میوه‌های سردسیری، محصولات کشاورزی و بازار مناسب برای فروش این محصولات به گردشگران، داشتن خاصیت درمانی بیشتر آبگرم‌ها در استان	
عدم آشنایی و عدم آموزش مردم استان در نحوه برخورد با گردشگران	اعتقاد مسئولان به اشتغالزایی به وسیله گسترش اکوتوریسم به عنوان مهمترین سازوکار مناسب جهت توسعه استان	نهادی
زمستان‌های سرد و هوای خشن و عمدتاً نامطلوب	ذخیره منابع آبی ناشی از بارندگی‌ها، تدوین طرح‌های ساماندهی اکوتوریسم زمستان با توجه به نیازهای امکانات و تسهیلات	اقلیم
تسطیح قله‌ها و ناامنی اکولوژیکی، سرمایه بر بودن خدمات‌سانی	تقویت پوشش بیولوژیکی برای جلوگیری از فرسایش، ایجاد دهکده‌های اکوتوریستی	توپوگرافی
از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی در اثر بهره برداری‌های ناندیشیده انسانی، چرای بی‌رویه دام، آلودگی منابع آب، خاک و اقلیم منطقه	ایجاد و توسعه مناطق حفاظت شده و شکار ممنوع، توجه به مقوله گیاهان دارویی، بهسازی و نوسازی توان‌های اکولوژیکی، مدیریت منابع	اکولوژیکی
از بین رفتن تدریجی فرهنگ سنتی و محلی مهاجرت افراد سرمایه‌دار به شهرهای بزرگ کشور (تهران و تبریز)	افزایش انگیزه بیشتر برای مسافرت و تفریح در بین مردم منطقه، تقویت روحیه میهمان‌نوازی و اجتماعی در بین مردم منطقه، نزدیکی به قطب بزرگ جمعیتی (تبریز)	اجتماعی، فرهنگی
افزایش قیمت زمین و بورس بازی زمین و افزایش بار مالی جهت ایجاد تجهیزات و تسهیلات مقرون به صرفه	افزایش توجه دولت به برنامه‌ریزی و سرمایه‌داری در بخش اکوتوریسم استان، افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه‌داری در مناطق اکوتوریستی استان، افزایش سطح درآمد و رفاه	اقتصادی
عدم ارائه مجوز و تسهیلات از سوی دولت جهت گسترش و توسعه خدمات و تجهیزات گردشگری در سطح استان	افزایش توجه در زمینه برنامه‌ریزی توسعه پایدار کشور جهت حفاظت از منابع طبیعی و اکوتوریستی استان، افزایش توجه و حمایت مسئولان کشور از گردشگری با یک رویکرد اشتغال‌آیی و کسب درآمد	نهادی

منبع: مطالعات نگارندگان

شکل شماره (۴) نمودار بررسی تطبیقی از جدول تجزیه تحلیل SWOT

نمودار شماره ۴ بررسی تطبیقی SWOT از وضع موجود (نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات) طبیعت‌گردی استان اردبیل می‌باشد که از تحلیل کمی جدول شماره ۴ منتج شده است. همانطور که این نمودار نشان می‌دهد کشیدگی نمودار به سمت نقاط قوت و فرصت‌های گردشگری میل دارد که خود نیاز به برنامه‌ریزی جامع برای بازنمایی نقاط قوت، تقویت فرصت‌ها و مقابله با تهدیدات را ضرورت می‌بخشد.

جدول شماره (۷) استراتژی‌های کلی درباره مدیریت منابع اکوتوریسمی

سیاست‌ها	راهبردها
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی	اجرای برنامه‌های هدفمند، قانونی و آینده‌نگر برای تقویت اقدامات پایدار در منابع اکوتوریسم
توسعه صنعت اکوتوریسم و تاسیس تشکیلات ذیربط	مشخص کردن قطب‌های گردشگری با توجه با قابلیت‌ها و سپردن آن به بخش واحدی از سازمان ذی‌ربط
مدیریت منابع	کنترل محیطی، ایجاد شبکه راهنمایان محلی، سپردن امور به دست متولیان متخصص

اداره ی امور اکوتوریست‌ها	کنترل امور مسافران و سایر امور مرتبط
سازگاری با محیط	مشخص کردن نوع فعالیت‌ها، کاربری‌ها و کنترل آنها
بازاریابی و تبلیغ	ارائه اطلاعات دقیق و به روز و توجه به اصول بازاریابی
پژوهش و نظارت	حمایت از پژوهش و کاربردی کردن تحقیقات

مهدوی، ۱۳۷۸: ۳۲

نتیجه‌گیری

اکوتوریسم نوعی توریسم طبیعی و پایدار است که با مشارکت گردانندگان بومی و بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی گردشگری میسر می‌شود. در واقع اکوتوریسم به عنوان پایدارترین نوع طبیعت‌گردی و سازگارترین نوع توریسم است. براساس برآوردهای موجود کشور ایران، از نظر پتانسیل‌های گردشگری به ویژه طبیعی (اکوتوریسم) جزء ده کشور اول دنیا و از نظر تنوع گردشگری جزو ۵ کشور اول جهان و از نظر تنوع صنایع دستی جزء ۲ کشور اول جهان محسوب می‌شود. استان اردبیل هم (در شمال غربی کشور با ۱۸ هزار و ۵۰ کیلومتر مربع وسعت (یک درصد از مساحت کشور)) به جهت دارا بودن چشم‌اندازهای بدیع، دشت‌ها، دریاچه‌ها، تالاب‌ها، آبشارهای فراوان، چشمه‌های معدنی، مراکز آب درمانی، کوهستان‌ها، زیستگاه‌ها و شکارگاه‌های حیات وحش، به عنوان یکی از مناطق اکوتوریستی کشور مطرح است. به نوعی می‌توان گفت تمام جلوه‌های اکوتوریستی در این استان موجود است. نکته قابل توجه اینکه این استان علی‌رغم وجود پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل در زمینه اکوتوریسم، از درد محرومیت از امکانات و تسهیلات مورد نیاز گردشگران رنج می‌برد. این عامل به همراه شناخت ناکافی اکوتوریست‌ها از استان، زمینه در انزوا قرار گرفتن استان را فراهم کرده است و استان نتوانسته از این منابع طبیعی در جهت رشد و توسعه بهره‌جوید. و درحال حاضر به عنوان یکی از استان‌های محروم کشور مطرح است. و ضرورت توجه مسئولین کشوری و استانی در زمینه توجه و سرمایه‌گذاری در این بخش به شدت احساس می‌شود. و این محقق نخواهد شد جز با یک برنامه هدفمند، آینده‌نگر، یکپارچه و توجه به عناصر ترکیبی شکل‌دهنده این صنعت یعنی حمل و نقل (Transportation)، جاذبه‌ها و خدمات (Attractive and Service)، اطلاعات و تبلیغات (Information and publicity).

به هر حال توسعه صنعت گردشگری مستلزم داشتن راه‌های ارتباطی (زمینی و هوایی) مناسب و مطلوب، شبکه حمل و نقل فعال و پیشرفته، تأسیسات و تجهیزات اقامتی و پذیرایی مناسب، امکانات و تأسیسات مناسب تفریحی، ورزشی و... است.

در کل پس از تجزیه تحلیل پتانسیل‌های اکوتوریستی استان استراتژی‌هایی جهت توسعه گردشگری استان به شرح زیر حاصل می‌گردد:

۱- بهره‌برداری بهینه و ساماندهی مطلوب منابع آبی با توجه به جنبه‌های طبیعی، زیبا شناختی، درمانی با هدف جذب اکوتوریست ۲- شناسایی، طبقه‌بندی و تلاش برای گسترش کمی گونه‌های مختلف گیاهی و جانوری ۳- گسترش امکانات و تسهیلات مورد نیاز طبیعت گردان به ویژه توجه به تسهیلات اقامتی با هدف جذب گردشگران و توجه به مقوله اکوتوریسم ورزش (ورزش‌های آبی و پیست اسکی (روی برف و چمن) ۴- ایجاد واحدی مستقل به نام اکوتوریسم در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان به عنوان متولی امر گردشگری طبیعی ۵- گسترش ارتباطات به ویژه جاده‌ای در نقاط اکوتوریستی استان از شهرها تا نقاط روستایی ۶- تدوین طرح طبیعت‌گردی به صورت نقطه‌ای در استان و شکل‌دهی قطب‌های گردشگری در شهرستان‌ها با توجه به قابلیت‌ها ۷- احداث مراکز و کمپ‌های اقامتی به صورت ثابت و موقتی در مراکز اکوتوریستی و مراکز بین راهی با توجه به میزان بازدیدکنندگان در فصول مختلف ۸- توانمندسازی مناطق اکوتوریستی و ایجاد مراکز راهنمایی بین راهی استان و توجه به زیرساخت‌ها و امکانات و تسهیلات زیر بنایی لازم برای رفاه بازدیدکنندگان بویژه وسایل سرمایشی، گرمایشی، سرویس‌های بهداشتی - زیربنایی و... ۹- تدوین طرح جامع آب استان با هدف استفاده بهینه، کاهش آلودگی، ساماندهی مناسب چشمه‌ها و مراکز آب‌درمانی استان با هدف جذب اکوتوریست ۱۰- برگزاری کلاس‌های آموزشی برای کارکنانی که به نحوی با فعالیت‌های اجرایی در حیطه توریسم طبیعت سر و کار دارند با هدف بالا بردن تخصص کاری ۱۱- گسترش ارتباطات و اطلاع‌رسانی، تبلیغات، و برگزاری نشست‌ها و همایش‌های سراسری با هدف شناخت و توسعه بیشتر صنعت اکوتوریسم در استان و فراتر از آن در سطح ملی و حتی بین‌المللی ۱۲- تلاش برای برقراری ارتباط بیشتر با قطب‌های گردشگری کشوری و استفاده از تجارب

کارشناسی آنها (با توجه به موقعیت نسبی استان) ۱۳- توسعه اکوتوریسم صنعتی - تجاری و بستر سازی برای سرمایه گذاری دولتی- خصوصی ۱۴- بستر سازی برای سرمایه گذاری در مناطق اکوتوریستی از طرف بخش خصوصی با اعطای کمک‌ها و معافیت‌های دولتی ۱۵- تلاش در جهت شناخت ارزش‌های اکوتوریستی برای ساکنان و فرهنگ‌سازی و ایجاد رشته‌های دانشگاهی با محوریت توریسم در استان ۱۶- گسترش امکانات و زیرساخت‌های لازم در مکان‌های اکوتوریستی استان ۱۷- ایجاد شورای سیاست‌گذاری اکوتوریسم با مشارکت سازمان‌های مرتبط در امر طبیعت‌گردی در استان.

منابع

- ۱- افتخاری رکن‌الدین، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود، «زراکارهای توسعه گردشگری روستایی (نمونه موردی دهستان لواسان کوچک) با استفاده از مدل SWOT»، انتشارات جهاد دانشگاهی، Archive of SID.
- ۲- ای. فنل. دیوید، مترجم، اولادی قادیکلایی (۱۳۸۵)، «مقدمه‌ای بر طبیعت‌گردی»، انتشارات دانشگاه مازندران، چاپ اول.
- ۳- جی. ام. ادینگتون و ام. ای. ادینگتون، مترجم کهرم، اسماعیل (۱۳۷۴)، «اکوتوریسم، اکولوژی فعالیت‌های تفریحی صنعت جهانگردی»، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، چاپ اول.
- ۴- حکمت‌نیا، حسن، موسوی، میرنجف (۱۳۸۵)، «کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای»، چاپ اول، انتشارات علم نوین یزد.
- ۵- حکمت‌نیا، حسن و میرنجف موسوی (۱۳۸۳)، «بررسی و تحلیل روند تغییرات سطوح توسعه و نابرابری‌های ناحیه‌ای در یزد»، مجله جغرافیا و توسعه، دانشگاه سیستان بلوچستان، زاهدان.
- ۶- خامچی، بهروز (۱۳۷۰)، «فرهنگ جغرافیای آذربایجان»، انتشارات سروش.
- ۷- سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری استان اردبیل، (۱۳۸۶).
- ۸- سلطانی، زهرا (۱۳۸۷)، «رزیابی توان اکوتوریسم و برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری طبیعت در خوانسار»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا، دانشگاه اصفهان.
- ۹- فانی‌ثانی، فاطمه، «بررسی اکوتوریسم در مناطق حفاظت‌شده استان مازندران، مطالعه موردی خشک‌داران»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده منابع طبیعی و علوم دریایی گروه محیط زیست دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۰- فرهمند، برات (۱۳۸۲)، «سیلان‌نگین ایران»، نشر موسسه فرهنگی و انتشاراتی پازینه، چاپ اول.
- ۱۱- زنده‌دل و دستیاران، حسن (۱۳۷۷)، «مجموعه راهنمای ایرانگردی»، استان اردبیل، نشر ایرانگردان، چاپ اول.

- ۱۲- زنگی‌آبادی، علی؛ محمدی ده‌چشمه، مصطفی (۱۳۸۷)، «امکان‌سنجی پتانسیل‌های اکوتوریستی چهارمحال بختیاری با روش SWOT»، *فصلنامه محیط‌شناسی*، دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران.
- ۱۳- زیاری، کرامت... (۱۳۸۳)، «مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای»، چاپ اول، انتشارات دانشگاه یزد.
- ۱۴- غازی، ایران (۱۳۷۹)، «نگرشی تحلیلی بر مدل تکامل فضایی در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری»، *مجله علوم انسانی دانشگاه اصفهان*، ویژه‌نامه تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی، شماره ۲۲.
- ۱۵- کلانتری، خلیل (۱۳۸۷)، «پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی»، تهران، انتشارات فرهنگ صبا.
- ۱۶- مجنونیان، هنریک (۱۳۷۷)، «راهنمای آماده‌سازی پارک ملی و مناطق حفاظت شده برای توریسم»، نشر اتحادیه جهانی محیط زیست.
- ۱۷- منصوری، مهدی (۱۳۷۸)، «اکوتوریسم و توسعه یابدار»، *مجله آموزش رشد جغرافیا*، شماره ۶۸ سال هجدهم.
- 18- Fennell.D.A. & Eangles, P.F.J, (1990), "Ecotourism in Cistercian: a Concept Framework", *The Journal of Park and Recreation Administration*.
- 19- Havegeard, Can, "Ecotourism", *The Journal of Tourism Studies*, vol. 15, No.2.
- 20- Holand, Steven, M, (2006), "*Cluster Analysis*", University of Georgia, Athens.
- 21- Butler, R.W.(2002), "*Ecotourism-Hasid Achieved Maturity or HAS The Bubble Burst Pacific*".
- 22- www.rezvanhotel.ir.
- 23- www.setarahoma.com.
- 24- www.g-sh-k.blogfa.com.
- 26 - www.wikipedia.org.